

ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ В ОЦЕНКИТЕ НА СЪВРЕМЕННОСТИТЕ СИ

ЕЛКА КОНСТАНТИНОВА, НАДЕЖДА АЛЕКСАНДРОВА

Приживе Димчо Дебелянов остава неразбран и неоченен. Единствен литературният критик Иван Радославов го споменава с положителна оценка в обзорните си статии: „Литературната страница на „Смях“ и „Градът“, публикувани в сп. „Наш живот“ на Антон Страшимиров.

„Димчо умря непризнат — пише неговият верен приятел Йордан Мечкарров. — Никой от големите ни поети и критици не му обръщаше внимание. До смъртта му никой не написа статия за него.“¹ В същия дух е изказването на Николай Райнов в неговото „Слово за поета, прочетено на писателското утро, посветено на Димчо“: „Тогава кръгът около д-р Кръстев се смяташе, че има един вид патент за книжно творчество, и редакторът на „Мисъл“ беше получил, кой знае как и кой знае от кого, правото да увенчава и развенчава поети. Освен Кръстева, Яворова, Пенчо Славейков и Петка Тодоров (като не се смятаха епигоните им) по цяла България нямаше ни кръжаци, ни поети, ни разказвачи, ни драматурзи. Димчо го беше яд на тяхната олимпийщина, макар че ценеше дарбите на Яворов и Пенчо Славейков и често декламираше техни стихотворения. Веднъж ни каза, че чул нещо лошо за себе си. Подвързачов занесъл „на олимпийците“ Димчови стихотворения да ги прочетат и поместят нещо в списанието, ако им допадне. Но един от тях — не е важно кой, — като прочел името „Димчо Дебелянов“, рекъл, без да погледне самите стихове: „От човек с такова име не може да излезе поет. „Димчо“ — туй е съвсем детинско, а шом е и Дебелянов — сигурно и стиховете му ще бъдат дебелишки. Приберете си ги, г-н Подвързачов.“²

За разлика от Пенчо Славейков и д-р Кръстев П. К. Яворов е открил таланта на Дебелянов още в първите му стихотворни прояви в печата и му е давал висока оценка — затова свидетелствуват редица негови съвременници в спомените си, а по повод на поемата „Легенда за разблудната паркия“ Яворов изразява възторга си: „Този младеж ще надмине всички ни.“³

В спомена си „Яворов за двама свои съвременници“ Стилиян Чилингиров пише: „В литературен разговор стана дума за друг също тъй известен млад писател. Повод ни дадоха стихотворенията в последните книжки на списанията, някои от които — поместени в „Българска сбирка“ и „Просвета“, бяха минали през мои ръце, като близък до редакциите. Яворов харесваше едни, а други не. Но всички смяташе за надеждни опити да се превъзмогнат трудностите на нашия език, още недостатъчно податлив за капризите на ритмичната реч. От всички тия опити той рязко и подчертано отдели стихотворенията на Димчо Дебелянов. Допаднаше му много не само изискаността на формата, в която виждаше наченките на една стихотворна виртуозност, но и особената интимна топлина а на чувствата, предадени чрез жива и естествена образност, нещо необичайно за мнозина, ако не и за всички от младите ни поети. И смяташе, че ако върви по тоя път, Дебелянов действително ще остави едно име истинска гордост за нашата поезия.

Тия преценки на Яворов ми направиха силно впечатление. Като знаех колко скъп беше на похвала за други и колко малко работи му допадаха, с някои от които обичаше да се издържа, дори да ги обвива със злъч, аз без да ща го запитах:

— Яворе, не преувеличаваш ли? Не говорят ли вместо тебе някакви непознати на мене лични симпатии и възръки? — Той повдигна глава, изгледа ме и като попримигна няколко пъти, доладе:

— Говоря само истината. Ще я потвърди бъдещето. Вярвай ми, вярвай ми, братко мой.“⁴

¹ Йордан Мечкарров. Спомени за Д. Дебелянов. — В: Възпоменателен лист за Д. Дебелянов, Ил. Ив. Черен, Вл. Мусаков, Ст. Кричев и Ст. Панчев — загинали през войните, бр. единствен от 15 декември 1936 г., с. 2.

² Николай Райнов. Слово. . -Заря, бр. 6060 от 7 ноември 1941. Тук вероятно Н. Райнов е имал предвид сборниците „Мисъл“, 1910, тъй като сп. „Мисъл“ спира през 1907 г., когато е недопустимо да са предлагани въпросните стихове.

³ Вл. Русалиев. Животът, любовта и смъртта на Димчо Дебелянов. С., 1939, с. 51.

⁴ Стилиян Чилингиров. Яворов за двама свои съвременници. — Литературен глас, VII, бр. 247 от 31 октомври 1934 г.

В спомените си съвременниците на Дебелянов отбелязват, че Яворов не е харесвал едно-единствено негово стихотворение „Грижа“. За пръв път — пише Дебеляновият приятел Гьончо Белев — стихотворението „Грижа“ беше дадено на Яворов да го напечата в „Съвременна мисъл“, но Яворов не го публикува. Чак след няколко месеца по настояване на Димитър Подвързачов, стихотворението беше напечатано. През тези месеци Димчо често говореше: „Може би не съм никакъв поет, щом един Яворов не ми печата стихотворението.“⁶

Известно е, че до войните в центъра на литературния живот са фигурите на Пенчо Славейков и Яворов, а за поколенията на т. нар. символисти се заговори шумно по-късно. Много показателен е примерът с литературните прегледи на Алберт Гечев, които излизат в сп. „Демократически преглед“ от 1907 до 1911 година (събрани по-късно в книгата му „Критически статии“, 1914).

Тук Алберт Гечев поставя в центъра на своето критическо внимание преди всичко Иван Вазов, Пенчо Славейков, д-р Кръстев, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров, А. Страшимиров. За най-младата литературна смяна, към която принадлежи и Дебелянов, той споменава най-общо и без да разграничават отделините ѝ представители. Интересно е заключението му във встъпителната статия, която по-късно обединява тези прегледи в споменатата книга: „По-младите писатели имаха да извършат през тия последни години една грамадна работа: да осмислят своята собствена литературна дейност, да пренесат върху национална почва онова, което бяха усвоили из чужбина като красота и като живот. И в разглежданите пет години (1907, 1908, 1909, 1910, 1911) като че ли до голяма степен бяха успели да извършат тая работа; пропе сът на осмисляване клонеше да се довърши с един небивал успех за школата. И тогава дойде войната.“⁷

Очевидно Алберт Гечев следи проявите на най-младите, между които е и Димчо Дебелянов, но, развличуван от цялостната съдба на литературата в тези военни години, тук той оценява най-обобщено възможностите на младото литературно поколение, успяло да обедини за кратко време силите си около сп. „Знаме“ през 1914 година. Последните думи на загиналия в самото начало на Първата световна война критик останаха за съжаление неподкрепени от конкретни оценки. По същото време тъкмо това се опита да направи един от първите ревности и последователни критици на българския символизъм Иван Радославов. В статията си „Градът“, поместена на уводно място в сп. „Наш живот“ (г. V, 1912, кн. 7), той обедини имената на младите поети и писатели от приятелската група на Д. Дебелянов, като ги нарече творци на новото изкуство, изкуство, свързано с проблемите на градския човек. „Че българската поезия — пише Радославов — се проследва от въздуха на града и почва да лъха на парфюм, който измества вече здравец и кокичето из творчеството на един народ с примитивна и семпла душа — това е несъмнен факт. Чувството и мисълта се възбуждат. Поезията също.“

По-нататък Радославов се спира конкретно на градската тема в творчеството на разглежданите от него автори Николай Лилиев, Людмил Стоянов, Никола Янев, Константин Константинов, Димчо Дебелянов, които според критика са „знамената на един нов подем сред епохата на „декаданс“ и „безверие“, в които много от поетите „само несръчно и лошо вървят по стъпките и следите на Кирил Христов и Пенчо Славейков“. Авторите, които Радославов откроява с ярка положителна оценка, му дават и достатъчно материал в подкрепа на неговата критическа теза: Николай Лилиев вече е написал своята поезия „Градът“, Константин Константинов е написал стихотворението си в проза „В града“ и т. н., а стихотворението на Димчо Дебелянов „Спи градът“⁸ е успяло да стане вече много популярно. Тъкмо това стихотворение критикът цитира изцяло в статията си, разсъждавайки върху неговото: „Нощ — дълбока, влажна на нощ. Пустите алеи и паркове посылат мъртви листа, а безкрайните и огромни улици и площади огледано блестят. В такава нощ блуждае „верният“ син на града и бърза да живее — да изживее туй, което суетата и гмезът на града са натрупали през деня в душата му. Душата е препълнена чаша, която чака тишината и покой да ни даде тия перли, които страданието е кристализирало на дното ѝ... Толкова много живот, толкова интимно чувство! Носталгията и тъгата на поета на блажена Аркадия, носталгия и тъга, която обръща очите му към бога и съдбата, тук е изместена от моментната скръб, която добива критически образ, изхранена и затворена сред четирите високи и огромни стени на града“.

В статията си „Литературната страница на „Смях“, отпечатана също в сп. „Наш живот“ две години по-късно, Иван Радославов прави следното обобщение за творчеството на младите поети: „Людмил Стоянов и Лилиев са единичките (след Траянова), които работи носят явния отпечатък на едно осъзнато творчество, в което непосредните преживявания изгарят в огъня на една доста висока лична култура... А от Димчо-Дебеляновите стихове лъха самобитна, но обвита с воала на дълбоки и сложни преживявания, поезия.“

Същата година—1914, когато поетите около Д. Подвързачов се организират около сп. „Звено“, Ив. Радославов в един общ преглед на поезията отново споменава името на Димчо Дебелянов в следния контекст: „Под новото знаме, издигнато и носено до днес от Траянова, върви цялата генерация млади поети, което обаче не им пречи при проявата им като творчески индивидуалности да запазят съвършена автономия. Тук е Николай Лилиев, нежен поет, голям естет и тънък художник, една от нашите най-

⁶ Гьончо Белев. Избрани разкази и спомени. С., Български писател, 1965, 219—241. Стихотворението „Грижа“ на Д. Дебелянов, за което тук става дума, се явява за първи път в сп. „Съвременна мисъл“, г. I, кн. 5 от 1 май 1910 г., с. 333, под заглавие „Грижата“, подписано с псевдонима Frau Sorge.

⁷ Алберт Гечев. Предговор към книгата „Критически статии“. С., 1914.

⁸ Стихотворението е печатано в сп. „Съвременна мисъл“, г. II, 1911, кн. 3 от 15 април. Включено е като второ стихотворение в цикъла „Под тъмни небеса“ заедно със стихотворенията „В тъмнина“, „Далеч“ и „Молитва“. Една година по-рано в сп. „Съвременник“ под същия цикъл са отпечатани стихотворенията „Черна песен“ и „Победен“.

големи надежди: Емануил п. Димитров, един непримирим революционер в техниката, очарователен и великолепен мистик; Людмил Стоянов, художник, който увлича модерните преживявания на своята душа в една класическа и парнасистка форма. . . По-нататък Д. Дебелянов и Христо Ясенев — последният, чийто стихове дишат свежестта на едно пролетно утро.“

Едновременно със своето утвърждаване като критик на символизма Иван Радославов все повече се припраща към личността и творчеството на Теодор Траянов и това става причина за взаимното отблъскване между него и поетите от кръга „Звено“⁸.

Личността и поезията на Димчо Дебелянов със своята изключителна духовност и жажда за идеал се облъскват с пошлостта и завистта, които са се ширели и в тогавашния литературен живот. Първите му стъпки са съпроводени с много огорчения, нанесени му от посредствени и озлобени литератори. По повод на един такъв Дебелянов пише в писмо до Н. Лилиев: „Антологията“ трябва да се получи вече. Някой си глупец в „Дневник“ се е заел да пише „рецензентски“ бележки за всички поети в нея. Пише буквално идиотизми. Горката книга, горките съставители! Каква съдба! И за тебе ще пише сигурно. Още отсега със свято сърце виждам как ще бъдат смачкани от една груба просташка ръка копrienо нежните твои стихове.“ (Писмото е от 7/20. I. 1911 г., Париброд.)

Един от злонамерените „критици“ на Димчо Дебелянов е Ненчо Илиев-Сириус, чието име времето вече почти е заличило. Той пише цяла поредица от фейлетони, които издава в отделна книга през 1910 г., където Димчо Дебелянов е сравнен с един бездарен графоман: Глогинко — автор на стихосбирка със заглавие „На жаждоушите възлюбени, книга за живите, деалогирани шептения на глупостта“. Сириус не се колебае в нападите и иронията си към нито едно от имената в нашата литература. Не признава нито Елин Пелин, нито Яворов, нито Кирил Христов. . . а Дебелянов нарича „третостепенен коректор от вестник „Ден“, който не е признат дори за непризнат от Арменското кафене.“ „Това нека не очудва никого — продължава Сириус, — защото, за да бъдеш признат за непризнат талант, — е вече една степен, за която мнозина бленуват в поманатото кафене.“ Всичко това е казано по повод взетото от вестник „Вечерна поща“ интервю с Димчо Дебелянов и поместено в рубриката „Лъх на Парнас“ (бр. 2874 от 9 септември 1909 г., с. 1).

Призован от едни, хулен от други, нежнообичан от малцина, Димчо Дебелянов бива истински открит като един от най-големите български поети едва след смъртта си. Почти веднага след нелепата му смърт на бойното поле на 2 октомври 1916 година около неговото име заплетва тъжният ореол на посмъртната слава. Много преди приятелите му (Д. Подвързачов, Николай Лилиев и К. Константинов) да наредят и издадат неговите „Стихотворения“ (1920), поезията му е представена в няколко антологии, излезли по време на войните. Вестници и списания му посвещават посмъртни страници¹⁰.

Първ между тях е хумористичният вестник „Българин“ (бр. 30 от 1916), в който, както пише Тихомир Геров (цит. кн., с. 212), „Димчо печаташе своите „дребни нещица“ със съзнанието, че се отклонява от големия дълг на поет“, „Българин“ дава точни данни за живота и смъртта на Димчо Дебелянов и първ го представя като „талантлив поет“, като отпечатва и стихотворенията му: „След разлъка“ (Аз искам да те помня.), „Гора“, „Черна песен“, „Жъртвоприношение“, „Скрити вопли“ (Да се завърнеш. . .) и „Кръстопът“.

През 1919 година, когато започва да издава сп. „Везни“, още във втората книжка (от месец септември) Гео Милев поставя своя *In memoriam* за Димчо Дебелянов и горещо желае да издаде първата книга на поета в поредицата на библиотеката „Везни“¹¹. Неговото високо мнение за Дебеляновата поезия още приживе на поета, за което съдим по разменените писма между двамата през 1915 година¹², се потвърждава многократно и след смъртта на Дебелянов в поредица от ритуални критически жестове и задълбочени, точни оценки, потвърдени от времето. „Димчо Дебелянов, чието творчество е силно повлияно от Яворов — пише той, — е, както впрочем всички наши лирици след Яворов, един документ за епохата: епоха — преди двадесет години — на преувеличени усилия в цялото конструктивно творчество на България, усилия, които бяха извънредно тежки за кротката душа на един поет, роден много рано или много късно. Обаче поетическото творчество на Димчо Дебелянов остава една от най-блестящите страници на новата българска литература. Един майстор на стиха и на езика ни, който след смъртта си се наложи дори на враждебната нему преди литературна критика.“¹³ А четири години по-късно в своя известен предговор към „Антология на българската поезия“, 1925 г., Гео Милев определя мястото на Дебелянов в развитието на българската поезия по следния начин: „Единственият, който все още запази връзка с живота, който отрази в своята поезия негативното влияние на живота, беше поетът с чувствителната и нежна душа Димчо Дебелянов. Обсаден от нелепия околн живот, без сила да го превзвмне, Димчо Дебелянов

⁸ Вж. книгата на Георги Константинов „Едно необикновено приятелство“. С., 1967, 155—166.

⁹ Става дума за „Българска антология — нашата поезия от Вазова насам“, 1910. Съставители: Димитър Подвързачов и Димчо Дебелянов.

¹⁰ Антологите: „Най-отбрани песни из съвременната българска поезия в памет и прослава на Освободителните войни през 1915—17“, 1917; „Отбор песни от размирните години 1912—1917“. Наредили Златанов, М. Хараламби и М. Бичев, 1917; „Поетична година. Антология от български поети, наредени според рождените дати.“ Съставител Ив. Карановски, 1919.

¹¹ Вж. писмото на Гео Милев до Мария Григорова-Дебелянова в книгата й „Димчо Дебелянов. Спомени, писма, документи“. С., 1956, с. 199.

¹² Пак там, 112—121.

¹³ Вж. статията на Николай Дончев „Една оценка на Гео Милев за Дебелянов“, в. Пулс, бр. 14 от 4 юли 1978 г., с. 11 — става дума за статията на Г. Милев за Дебелянов в *L'echo de Bulgarie* от 31 август 1921 г.

вия пред себе си страшно разтворен пътя на „бохемството“ (характерен симптом за голяма част от тогавашната интелигенция). Душата му е „Разблудна паркиня“, измъчвана от вечно разказание и вечен копнеж за някакво спасително чудо: едно угнетено психологическо състояние, което налива грижливата художествена форма на дълбоки елегии, като „Миг“, „Гора“, „Под сурдинка“, „Да се завърнеш в бащината къща“ и др.¹⁴

Въпреки че не успява да издаде първата Дебелянова книга, Гео Милев дава място на един от първите отзиви за нея в своето списание „Везни“. Това е блестящо написаната рецензия на Любим Стоянов, в която между другото се казва: „Димчо Дебелянов живя в епоха на преломяване, в хаоса на преопенките, из които трябва да се роди един нов свят. Една от лъстовиците на „модернизма“ (може би най-сладозвучната), той ни предвести аромата на стоцветната пролет; но — един от първите питегорейци, — той можа да зърне само бледните пурпурни пръсти на зората, без да дочака — из бездните — възхода на своя слънчев дух. — Той стои, без съмнение, поради тая своя особеност на пророк и вестител на новото, между душите, наречени трагически. . . Наистина човек би го сравнил с албатроса в известната поема на Бодлер, дето той цар на бурята и океана, паднал случайно върху палубата на кораба, служи за забава на грубите моряци! . . .“¹⁴

Появата на Дебеляновата посмъртна книга „Стихотворения“ в самото начало на 1920 г. се оказва необикновено събитие в българската литература. „Трябваше да го изгубите, за да го намерите“ — възкликва Константин Гълъбов с познатите думи от Евангелието в статията си по повод излизането на книгата. „Защото — продължава той — значението на Димчо Дебелянов започва да се очертава едва сега след неговата смърт по-ясно в съзнанието на четци и оценители. Ние виждаме едва сега, че измежду безчислените онези бледословци, които пълнеха през последните десет години списанията ни със стихове, той е поетът, който воюва не само за форма, но и за пълно изживяване. Стихът за него е жизнена необходимост, единствен език на душата. . .“ „По-нататък, движейки се в сферата на идеи, подкажани му от немската изследователка Маргарита Сузман, К. Гълъбов анализира „лирическото аз“ у Дебелянов и митовторческото отношение на поета към действителността. Според него концепциите на Дебеляновото мировъзрение „нямат нито типично философски, нито типично религиозен облик“, тъй като се изграждат у поета повече по пътя на чувството, отколкото на разсъждениято. „В особеностите на действително преживяното Д. Дебелянов открива моментите от проявите на свръхестественото, въври обаче повече по пътя на мистика, отколкото на теософия! . . . без да е нито мистик, нито теософ. . . той е дете на тоя свят!“¹⁵

К. Гълъбов е един от големите популяризатори и тълкуватели на Дебеляновата поезия през първата половина на 20-те години. Той държи поредица от сказки за Димчо Дебелянов в столицата и страната. „Сказките ми за него — пише той в края на спомена си за поета — бяха посетени много добре, та трябваше да ги повтарям и потретям. Но това голямо посещение не беше актив на моето слово — то се дължеше на самия Димчо: на поезията му и на трагичната му смърт! Можеха ли да не се посещава сказки за поет, загинал геройски на бойното поле? Та нали всички младежи знаеха наизуст и декламираха незабравимо му стихотворение „Ако загина на война, жал никого не ще попари.“¹⁶

Между първите сериозни анализи на Дебеляновата поезия е и статията на Владимир Василев, писана също в самото начало на 20-те години; в тази статия мястото на Д. Дебелянов в развитието на българската поезия е формулирано по следния начин: „Поезията на Димчо Дебелянов се рязко отличава от поезията на тях, които са преди и след него. Докато Кирил Христов например е — изобщо взето — твърде предметен и чисто повествователен; докато лириката на Пенчо Славейков отразява един спокойно съзерцателен, повече „симпатически преживяващ темперамент“; — а повишената чувствителност на Яворов е готова да премине в афект и се преплита на места от много интелектуализъм, — Димчо Дебелянов е само звук и образ, чиста песен, чийто лиризм никога не се нарушава от патос или реторика.“¹⁷

Самата книга „Стихотворения“ (1920) със своята структура, подбор, предговор (от Константин Константинов) представя отношението на „приятелския кръже“¹⁸ към личността и поезията на Д. Дебелянов. Съставителите (Димитър Подвързачов, Николай Лилиев и Константин Константинов) са пристъпили с любов и голямо чувство за отговорност към Дебеляновите текстове. В подборка си те са проявявали безупречен вкус и свещенодейно са следвали замислите на поета в известните само на тях негови проекти за първата му книга. „При избора на стихотворенията, поместени в тая книга — пишат те в бележка в края — ние сме се водили от желанието да представим нашия скъп покойник с ония негови стихове, които сам той мислеше да помести в своята първа книга. По тая причина ние даваме място само на няколко от стихотворенията му, печатани преди 1911 година — в списанията „Българска сбирка“, „Из нов път“, „Съвременник“, „Съвременна мисъл“ и др. Не се съмняваме, че дори и те щяха да претърпят съществена промяна, преди да се поднесат на българския четец. Защото Димчо бе дарен с безценната добродетел — да търси и намира сам своите несъвършенства — и непрекъснато да преработва всич-

¹⁴ Любим Стоянов. Димчо Дебелянов. Стихотворения. К-ство „Ал. Паскалев“. С., 1920, ц. 10 лв. — в рубриката „Книгопис“ на сп. Везни, г. I, кн. 6 от 31. I. 1920, 186—188.

¹⁵ Д-р К. Гълъбов. Димчо Дебелянов. Прозренията на душата. — Слънце, кн. 19—20 от 31. III. 1920 г., 590—593.

¹⁶ В: Димчо Дебелянов, Николай Лилиев, Георги Райчев в спомените на съвременниците си. С., 1967, с. 70.

¹⁷ Владимир Василев. Димчо Дебелянов. — Златорог, г. II, 1921, кн. 2, 113—121.
Цит. сб. — споменът на Д. Подвързачов.

ко, що пишеше и печаташе. И негли тъй може да се обясни, защо тоя вдъхновен поет пишеше малко и още по-малко печаташе."

Тези съдържани, скръбно похвални думи са разгърнати в първата посмъртна апология на Димчо Дебелянов — каквато представлява вдъхновеният предговор на Константин Константинов към изданието.

В своя предговор К. Константинов представя Димчо Дебелянов в редицата на най-големите поети на България, наричайки го „българският Верлен". „Димчо Дебелянов — пише той — бе един от щастливите носители на новото в нашата художествена реч. Преминал още в ранни младини през китните градини на новите руски поети — Балмонт, Брюсов, Блок, Сологуб, Вячеслав Иванов — той отиде — неутолен — да пие от чистия извор. И френската поезия — като почнете от стария Мюсе, минете Готие, Леконт де Лил, Бодлер, Верлен, Самен, Реми де Гурмон, Жан Мореас, Ренне, Верхарн, Метерлинк, Франсис Жам — до най-новите непознати имена — упражни благотно влияние върху неговия художествен усет. Чрез френците — той се приобичи и с Шели, Едгар По и Уитман, а напоследък бе почнал да учи и немски — за да опознае и немците на родния им език." Всред многобройните влияния и интереси на Димчо Дебелянов авторът откроява на първо място поезията на Верлен. (Впрочем още приживе поетът е предизвиквал тази асоциация — и с външния си вид, и с бохемството си; в оценъчен план — това е смисълът, който влага и Гео Милев, като му посвещава през 1915 г. броя за Верлен от своите „Лирически хвърчащи листове".) „Новият начин на изразяване ясните чувства или смътните томония на душата, новите форми на стихосложение — ненадминатата музикалност на фразата, — съчетана с вътрешна дълбина, — всичко това — подчертава К. Константинов — той научи най-вече у Верлена. Но само научи. Грешно ще бъде да се каже, че е подражавал. Защото той взема само онова, което можеше да се вземе — премляго го тъй неузнаваемо и създаде нови, — но *български* неща. . . Колкото повече крепеше неговата поезия — толкова повече тя се стремеше към вътрешно и външно опростяване, което е белег за най-верен и съзнателен художествен усет."

Посмъртното издание на Дебелянов от 1920 г. предизвиква интереса на огромна читателска публика към творчеството и съдбата на поета. От този момент нататък започва да расте и литературно-критическото внимание към него. Трудно е днес да се обозрят и класифицират без издадена библиография многобройните литературнокритически материали, посветени на Димчо Дебелянов. Трудно е да се изброят и художествените творби които са написани за него. Може би първата, изпакана сякаш на един дъх творба, принадлежи на Николай Лилиев, който в анкетата с Петко Тихолов си спомня, че я написал наскоро след смъртта на поета, за която научил в една скопска болница. „Все си мислех, че някога вечер, както скитам из софийските улици — казва Лилиев пред Петко Тихолов, — от някой кръстоупъ ще изскочи Димчо и усмихнат, ще почне да говори за своите последни приключения. Напразно! "Това Лилиево „напразно" произлиза и неговото стихотворение:

В тъпата равнодушна и студена
аз дира твоя трепет вдъхновен,
кому да кажа страшната измена
на своя безначален тъмен ден?

Кому да поверя с душа ранена
възторзите на оня миг свешен,
когато се разкриваше пред мене
надеждата, че ти си отреден
на чистота и блянове честити
да бъдеш сам светиня и покров?

... До твоят дом не стига моят зов,
о слънце, непронизало мъглите,
о птица, прострелила далнините!
— Ти песен, и надежда, и любов!¹⁹

Едно от първите печатани стихотворения за Дебелянов принадлежи на другия му най-близък приятел — Димитър Подвързачов — „На падналия другар" (сп. „Отечество", г. IV, 1917, № 6, с. 2, с посвещение: Димчо Дебелянову). И в неговото стихотворение реклиемно звучи мотивът за самотата и осиротения дух на живия, мотив, който обединява смислово и тематично творбите на най-близките Дебелянови приятели. Това се отнася и за вълнуващите „Димчови страници" на Георги Райчев, писани много по-късно по повод откриването на паметника на поета в Коприявица през 1934 г.

Непосредствено след първата книга на поета „Стихотворения", през 1921 г. Димчо Дебелянов се явява прототип на поета бохема и неслетик в романа „Горчив смях" на почти забравения днес белетрист Тихомир Павлов. Тихомир Павлов се запознал и сближил с Димчо Дебелянов по време на студентската екзкурзия в Атина, а по-късно именно неговите спомени за поета и романът му подтикнали Владимир Русалиев към проучване на живота и творчеството на поета. Може би този начален тласък е и определя-

¹⁹ Стихотворението е публикувано за пръв път в книгата на Лилиев „Птици в нощта", която излиза през 1919 г.

щата причина за сладникаво-сесесионното звучене на Русалиевата книга за Димчо Дебелянов — „Бездомник в нощта“, — срещу която сериозното критико-историческо мислене има основателни възражения. Но каквито и да са тези възражения и книгата, както и изданията на Владимир Русалиев, имат принос за изучаването на Дебеляновия живот и творчество.

Първата книга за Димчо Дебелянов — „Поет на жизнения подвиг“, — появила се десет години след смъртта му, е написана от Людмил Стоянов, който по същото време заедно с Георги Михайлов, известния преводач на прокълнатите поети, подготвя свое издание на Дебеляновата поезия (1927г.). Историческата и литературнокритическата стойност на Людмил-Стояновата книга за Димчо Дебелянов далеч надхвърля значението на приятелски жест и може да се каже, че патината на времето само облагородява смисъла на патетично произнесените в нея оценки, потвърждавани и цитирани от редица по-късни изследователи на поета.

Въпреки че Димчо Дебелянов не е, както пише Здравко Петров, „от ония поети, за които си спомняме само от календара“, през всяко поредно десетилетие от 1916 г. насам, около годишнините от рождението и смъртта на поета, съвсем закономерно познанието за него се допълва с качествено нови приноси. За времето от 1926 г., когато излиза първата книга, която му е посветена, до 1946 г. са написани осем книги за него.

През годините неговите най-близки приятели Д. Подвързачов, Н. Лилив, Н. Райнов, Г. Райчев, К. Константинов, Л. Стоянов произнасят по много поводи и все по-категорично своите оценки. „Ония, които обичат да сравняват, да съпоставят, да отсичат, които намират, че Димчо Дебелянов като поет не би могъл да лиша без Яворов — нека сравним неговото осмоститише „Сложи ръка на моите устни“ със строфата на Яворов „Напразно, майко, се боиш“, за да видят къде е отхвъркнал Димчо Дебелянов, колко свой е той в поетическия израз, в поетическата идея, на какви ритми, на какви слова е подчинил действителността, от която винаги е изхождал и която никога не е обезобразил.“²⁰

Тези думи на Николай Лилиев — нека повторим изказаната неведнъж досега констатация — изразяват освен личното отношение на един голям поет към създаденото от друг голям поет и възторжената обич към Димчо Дебелянов на целия приятелски кръг; обич, която въпреки всички житейски несрети поддържа у него през краткия му живот на земята вдъхновената вяра в призванието и смисъла на творчеството.

През годините вече е натрупана огромна книжнина, посветена на Димчо Дебелянов, която е крайно време да се събере и систематизира в една библиография — впрочем Народната библиотека „Кирил и Методий“ вече я подготвя в чест на приближавашата стогодишнина на поета. Тази библиография ще даде ясна представа за интереса към личността и поезията на Димчо Дебелянов, който не е секвал до днес и никога не се е повлиял от конюнктурни съображения.

²⁰ Николай Лилиев. Димчо Дебелянов. — В: Лист „Димчо Дебелянов. Тридесет години от смъртта му“. Ред. Людмил Стоянов, Николай Лилиев, Константин Константинов, Атанас Далчев. С., 1946.